

УДК 94(477)-058.237

ІВАН ФРАНКО ПРО РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ДЕРЖАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Галина Синичич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Аналізується націотворча функція української інтелігенції в контексті публіцистики Івана Франка. Її провідна роль та національно-культурна праця на шляху політичного поступу.

Ключові слова: Іван Франко, українська інтелігенція, національна свідомість, політична незалежність.

Ретроспективна ревізія духовного поступу української нації дозволяє виокремлювати на її історичному шляху ті чи інші емблематичні постаті, які можна по-справжньому оцінити лише в контексті їхньої епохи та з віддалі століть. Іван Франко, як найпотужніший вибух людського інтелекту, національний пророк, сам став деміургом своєї епохи – епохи формування української нації та культурного прогресу. Спадщину генія українського народу важко достойно поцінувати навіть крізь призму тисячоліть. Духовний енергетизм, міленарно-перспективні ідеї, моральні імперативи – основні складові творчої спадщини Івана Франка, що була віддзеркаленням його національного світогляду.

Повноцінне та цілісне існування національного організму, як свідчить аналіз публіцистики Каменяра, можливе лише на базі триєдності: людина – культура – історія. Майже у всіх своїх статтях Іван Франко наголошує на людському факторі – важливу роль в національному розвитку відводить українській інтелігенції. Викристалізування національно-свідомої інтелігенції, яка б усвідомлювала свою місійність у формуванні духовного державного фундаменту, є також ваговою проблемою сьогодення. Програма діяльності національної еліти, розроблена Іваном Франком, актуальна й нині.

Націотворчу функцію інтелігенції у баченні Івана Франка розглядала Оксана Забужко у праці «Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період». Частково про роль національної еліти, що окреслена у творчості Івана Франка, йдеться у працях Червака Б. «Наперед українці» (до національної ідеї Франка), Мазепи В. «Історіософські ідеї Івана Франка», Панько Т. «Мова і нація в естетичній концепції Івана Франка», Драча І. «Іван Франко і ми. Кілька суб'єктивних вражень під кінець століття», О. Баган – «Іван Франко і теперішнє становище нації», Медвідь М. «Іван Франко: «Ідеал національної самостійності»».

Наша мета – виокремити комплекс завдань, які Іван Франко ставив перед українською інтелігенцією в державотворчому контексті, і екстраполювати їх на сьогодні.

Проблема «будителя й маси» була однією з ключових в творчості Івана Франка. Він усвідомлював вирішальну роль інтелігенції у формуванні національної свідомості народу – і в його публіцистиці з'являлася критика її індіферентності. В статті із знаковою назвою «Критичні письма о галицькій інтелігенції» Іван Франко подає зріз суспільного життя тогочасної інтелігенції. Він з сумом констатує, що «весна народів», яка покотила хвилю національного пробудження, «відзначається дивною пустотою мисли, пустотою бесіди і пустотою діла» (8, с. 75) для галичан. Відповідальність за це він кладе на галицьку інтелігенцію, яка ділиться на дві партії – «клерикально-общеруську і «ліберально-народову», але жодна з них не стояла на національних позиціях. Адже в цей час, коли хвилі політичних та духовних протистоянь, національно-визвольні війни, ідейні рухи за демократію та соціальну справедливість охопили Європу, коли вона здійснила колосальний виток цивілізаційного розвитку та увійшла в нову націєтворчу епоху, москвофіли приколисували Галичину ідеями всеросійської єдності, а ще одна гілка політичного руху – народовці – загрузли у хаосі й невизначеності своїх програм: часто їхній національний ідеал не виходив за межі етнографічного романтизму. Така аморфність та амбівалентність провідної верстви в національних питаннях, на думку Івана Франка, призводить до того, що питання національне, яке виринуло під час революції 1848 року, «зробилося не тільки пародією національних питань Заходу, але і пародією на здоровий розум».

Чи не схожа проблема постала перед українською елітою в 90-х роках, на початку існування незалежної України. Провідній верстві населення важко було зорієнтуватися в новому демаркаційному просторі, виокремити свої першочергові завдання. В цей час варто було звернутися до праці Івана Франка «Чи вертатись нам назад до народа?», яка не втратила своєї актуальності й до нині. Українська інтелігенція, на думку мислителя, повинна стати для народу робітником, вчителем, адвокатом, лікарем... в одній особі. Вона мусить йти наперед з народом по шляху вільнодумства і гуманності. Національна еліта має стати такою системою координат в часопросторовій площині поступу, на яку може орієнтуватися народ. Проте Іван Франко знову з сумом констатує, що такої інтелігенції у нас нема: «Є тисячі людей письменних, але інтелігенції нема» (13, с. 106). Витворити справжню українську інтелігенцію – завдання молодого покоління. Мислитель сподівається, що скоро з'явиться така освічена громада, яка зможе не тільки «піти в народ», але й просвітити його. В цих рядках знову постає концептуальна проблема сьогодні: герметизація діяльності української еліти. Вона ж повинна стати електродом, що приносить позитивний заряд з різних сфер своєї праці до атома сукупних національних інтересів. Водночас інтелігенція – це також індикатор стану справ у суспільстві для світової спільноти.

На провідній ролі інтелігенції в національно-визвольних змаганнях галичан Іван Франко також акцентує в статті «Наше теперішнє положення». Лише інтелігенція може стати тим скульптором, що різцем просвіти вирізьбить

національну скульптуру з глиби народної маси. «Народ есть тая родимая скала, на око холодна і пасивна. Але внутрі її дримають іскри великого огню. Треба доброї сталі, треба сміливої і совісної праці, щоби з того каменя викресати іскру. Такою сталлю повинна бути інтелігенція» (10, с.317), – пише мислитель. Українська еліта мусить стати народним імунітетом від антинаціонального вірусу. «Одне із завдань інтелігенції Іван Франко бачить у тому, щоб максимально сприяти відпорності денаціоналізації народу» (4, с. 25), – пише дослідник мовної проблематики Франкових творів Панько Т.. Завдання інтелігенції, які окреслює він у цій статті, – збагачувати народ із духовної світової скарбниці і тим самим сприяти розвитку рідної культури та протистояти польським впливам. Сила інтелігенції, на його думку, лежить не в пустопорожніх балачках про долю народу, а у конкретних справах. Однією з таких справ є організація друкованого органу, що сприятиме піднесенню національної свідомості народу.

Іван Франко вірить в духовну та національну непереможеність з'єдинених народу та інтелігенції. «Маса тая народна есть нині опорою Русі, а просвічена, з розбудженням самопізнанням національним, станеться непоборимою скалою», (9, с. 438) – пише він в статті «Нашим приятелям».

Мислителя обіймав страх неготовності української еліти до відповідального переломного політичного моменту. «Нам ніщо надіятися на непередвиджені обставини, котрі можуть подвигнути нас вгору; коли ми не будемо приготовані на всяку евентуальність, не будемо сильні своїм самопізнанням і ясним зрозумінням своїх власних інтересів, то всяка зміна, може, не то не порятувати, але й убити нас», (12, с. 66) – апелював Франко до галицької інтелігенції. Він розумів, що коли настане час націотворчого апогею, представники Австрії пропонуватимуть русинам свою лояльність, москвофіли тягнутимуть під крило Росії, поляки маніпулюватимуть братніми почуттями поневолених народів. Мислитель впевнений, що в партії, яка розігрується на геополітичній шахівниці Європи, мусить взяти участь і руська інтелігенція. Лише тоді українське національне питання може вирішитися позитивно, коли провідна верства населення працюватиме для народу, незважаючи на інтереси та обіцянки антинаціональних сил, коли зуміє «порушити той народ для смілої і рішучої акції в ім'я його власних потреб і ідеалів». Ці думки Івана Франка варто спроектувати не лише на наше сьогодення, а й на майбутнє. Українське суспільство завжди потребувало національно стійкої інтелігенції, яка б зуміла зорієнтувати народ на європейські цінності, вивести його з «бермудського трикутника» політичної безвекторності, яка б змогла стати маяком на шляху демократичного прогресу.

Полеміку в пресі викликала передмова «Дещо про себе самого», яку Іван Франко написав до збірки оповідань «Галицькі образки». Особливо обурення спровокували Франкові слова: «...Не люблю русинів. Так мало знайшов я серед них справжніх характерів, а так багато дріб'язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й пихи» (5, с. 29). Здається алогічним, що такі слова прозвучали з уст українського Мойсея. Іван Драч зізнається, що коли вперше прочитав ці слова, то довго не міг повірити, що вони належать Франку, але потім все ж

таки зрозумів: «Пророки, мабуть, не бувають лагідними. В їхні голоси, в їхні руки, певно, вкладається і бич Божий, якого таки потребує не зрідка слабке і непевне ество наше. Гнівні Франкові інвективи, аж до прокльонів нашому хабарництву, нашій неповороткості, безвідповідальності перед нашою спільнотою, сварливості... – ці моральні батьківські прочухани необхідні у процесі самовиховання нації. Пророки неодмінно є і лікарями від наших пороків» (1, с. 62). Адже народний обов'язок інтелігенції – це її усвідомлення своєї національної приналежності та її консеквентна реалізація в суспільно-політичному житті. Іван Франко відкидає пустопорожнє спілкування з народом (не любить русинів так, як і «братне плем'я» польських реакційних газет), ставлячи на його місце усвідомлену національну роботу над просвіченням мас. Іван Франко зневажав русинів за те, що вони не усвідомлювали національного обов'язку щодо своєї країни: «Чи, може, маю любити Русь як расу – цю расу обважлилу, незграбну і сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику» (5, с. 30). Дослідник біблійного аксису в творчості Івана Франка Вікторія Дуркалевич вважає, що у цій статті «Франко демонструє прекрасний взірець конструктивної, життєстверджуючої за своєю суттю, національної самокритики» (2, с. 46). Він усвідомлює слабкість українського національного руху, ментальні вади українства, а це усвідомлення веде до пошуку нових ідей та принципів націобудівництва, якими сповнився невдовзі новий етап творчості і діяльності автора. Аморфність та амбівалентність залишаються і сьогодні ментальними вадами українства.

Іван Франко також наголошував, що якщо інтелігенція не зуміє стати на чолі народу, коли впаде самодержавство в Росії, то «будьте певні, що й найкраща конституція перейде над ним до дневного порядку і куватиме на него нові ярма» (6; с. 108). «Треба всего на всі боки, щоб ми справді росли органічно, то тоді тяжше буде ворожій силі спинити нас на тім рості» (6, с. 108), – акцентує Іван Франко на ролі інтелігенції в національному онтогенезі.

Деякі програмні погляди Івана Франка щодо національно-культурної праці української інтелігенції містить стаття «З новим роком». Він навіть чітко накреслює план просвітницької роботи серед селян у повітах, бо вважає, що народ треба розворушити в ім'я його інтересів, потреб. Головними в політичній соціалізації населення мають бути пропаганда та агітація, але, насамперед, його треба просвітити в нагальних правових та господарських питаннях. Українська еліта повинна не лише вертатись до народу в своїй просвітницькій роботі, але йти також поперед народу в праці науковій. Євген Маланюк у статті «Франко незнаний» зауважує, що якщо Шевченкова творчість була емоційним виявом, то «Іван Франко був явленням національного інтелекту» (3, с. 70). Наукову працю з «щиро-національним характером» Іван Франко позиціонує як візитну картку нації серед інших мислительських народів. Публіцист дбає про те, щоб українська нація не загубилася в поросі віків, а зайняла відповідне місце в соціокультурному універсумі. До того ж наукова праця – це дороговказ для українського народу на шляху «з епохи дилетанства і безплідного політиканства... в епоху дозрілості та практичної політики» (7, с. 398). З цих практичних порад Івана

Франка варто було б сформувавши програму діяльності української інтелігенції сьогодні. Світ дуже мало знає про сучасну Україну. Її візитівкою мали б стати українські культурні центри в інших країнах світу, українські кафедри у закордонних університетах, участь в культурно-мистецьких світових подіях, популяризація українських наукових ідей та видань у світі.

Катехізисом та програмою діяльності для української інтелігенції став Франків «Отвертий лист до галицької української молоді». Письменник, як і більшість теоретиків того часу, був впевнений, що у процесі становлення модерної нації вирішальну роль має відіграти справжня національна еліта, яка стане дороговказом у незалежне політичне майбутнє, зміцнюватиме національний дух та працюватиме на ниві культури й політики. Від виконання креативного завдання провідною верствою населення, від її політичної та моральної готовності залежить: чи зможе Україна відповісти на виклик нової історичної доби, «чи знову опиниться в ролі ковала, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів» (11, с.571). Українська нація мусить гідно вистояти боротьбу з асиміляційною роботою інших націй та досягнути найкращі здобутки загальнолюдської культури. Майбутнє української нації залежить від молодого покоління, тому Іван Франко і звертається до молоді.

Якщо так стисло оглянути деякі погляди Івана Франка, присвячені провідній верстві населення, то можемо зробити висновок: найважливіша функція української інтелігенції – націотворча, а її основна місія – це вести за собою маси до здійснення національного ідеалу. Мислитель ставить перед інтелігенцією епохальне завдання – витворити з етнічної маси українського народу українську націю. Він подає цілісну програму її діяльності, в якій акцентує на праці для народу в усіх сферах, формуванні його політичної свідомості, орієнтуванні на загальнокультурні цінності, боротьбі з духовною та національною асиміляцією. Інтелігент, в розумінні Івана Франка, – це національно свідомий, високодуховний індивід, якому притаманні почуття обов'язку, відповідальності, усвідомлення своєї виховної, світоглядно-формуючої місії, готовність повести за собою, жертвовність. Інтелігент – це «мозок» нації та акумулятор її духовних цінностей.

Погляди Івана Франка на важливу роль інтелігенції у суспільстві актуальні й донині. Українська національна еліта мусить стати консолідуючим фактором нації, провідником та дороговказом на політичному шляху, її репрезентантом в світовому соціокультурному просторі. Путівником на шляху її національної діяльності повинна стати публіцистика Івана Франка, яка не втратила своєї актуальності навіть через півтора століття.

1. Драч І. Іван Франко і ми. Кілька суб'єктивних вражень під кінець століття // Слово і час. – 1996. – № 10.

2. Дуркалевич В. Сповідальний дискурс як націоекзистенційний репрезентант біблійного таксису у творчості Івана Франка // Франкознавчі студії: Зб. наук. праць. – Вип. 1. – Дрогобич: Вимір, 2001. – С. 46.
3. Маланюк Є. Франко незнаний // Маланюк Є. Книга спостережень. – К.: Атака, 1995. – С. 70.
4. Панько Т. І. Мова і нація в естетичній концепції Івана Франка. – Львів: Світ, 1992. – С. 25.
5. Франко І.Я. Де що про себе самого // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т.– Дрогобич: Коло, 2004. – Т. 3. – С. 29-30.
6. Франко І. З кінцем року // Франко І. Молода Україна. – Львів, 1910. – С. 108.
7. Франко І. Я. З Новим роком // Франко І. Вибр.твори: У 3-х т. – Дрогобич: Коло, 2004. – Т. 3. – С. 398.
8. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібр. творів: У 50-ти т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 26. – С. 75.
9. Франко І. Я. Нашим приятелям // Франко І. Зібр. творів: У 50–ти т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 46. – Кн. 1. – С. 438.
10. Франко І. Наше теперішнє положення // Франко І. Зібр. творів: У 50–ти т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 46. – Кн. 1. – С. 317.
11. Франко І.Я. Отвертий лист до галицької української молодезі // Франко І. Вибр.твори: У 3-х т.– Дрогобич: Коло, 2004. – Т. 3. – С.571.
12. Франко І. Я. Теперішня хвиля а русини // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. – Дрогобич: Коло, 2004. – Т. 33. – С. 66.
13. Франко І. Чи вертатись нам назад до народа // Нечиталюк М. Ф. Публіцистика Івана Франка. Семінарій. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1979. – С. 106.

IVAN FRANKO ABOUT THE ROLE OF INTELLIGENTSIA IN STATE-BUILDING PROCESS

Synych Galyna

*Ivan Franko National University of L'viv,
Universytetska Str.1, 79000, Lviv, Ukraine
Tel. office: (032) 296-42-23
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

In this work is analyzed the nation creative function of ukrainian inteligion in account of Ivan Franko journalism. The top mission and national and cultural work in the way of political progress.

Key words: Ivan Franko, ukrainian inteligion, nationality, political progress.

*Стаття надійшла до редколегії 19.06.2006
Прийнята до друку 22.06.2006*